

TANZİMAT DÖNEMİNDE RUMELİ KAZASKERLERİ (1839-1861)*

Zeynep ALTUNTAŞ**

Öz: Kazaskerler, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren ilmiye sınıfının mühim görevlilerindedir. Osmanlı'nın erken dönemlerinde birden fazla olduğu anlaşılın kazaskerlerin daha sonra Rumeli ve Anadolu kazaskeri olarak ikiye ayrıldığı görölmektedir. Kazaskerler, rütbe olarak modern dönem ilmiye sınıfının başında bulunan şeyhülislamın bir alt basamağında yer almışlardır. Zamanla itibarında ve buna bağlı olarak yetkilerinde artışlar veya eksilmeler olan kazaskerlerin en bilinen görevi kadılık makamının başında bulunması sebebiyle yargılamadır. Ardından kadıları ve müderrisleri tayin, teftiş ve azil işlemleri gelir.

Bu çalışmada rütbesi Anadolu kazaskerlerinden yüksek ve dolayısıyla şeyhülislamlığa geçişte önceliği daha fazla olan Rumeli kazaskerleri incelendi. Bu yapılırken kazaskerliğin itibarlı bir memuriyet olarak varlığını sürdürdüğu Tanzimat döneminin zirvesi niteliğindeki Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) kazaskerliğe başlayanlar seçildi. Kısmen prosopografi yöntemi kullanılarak kazaskerlerin aile bağları ve ailelerin mesleki kökenleri yani sosyal kökenleri ortaya konuldu. Ayrıca kazaskerlerin bu göreve tayinleri, görev süreleri ve görev sürelerinin uzatılması gibi konular incelendi. Tüm bunlar klasik ve modern dönem kazaskerleri karşılaştırılarak, farklılıklar ve benzerlikler ortaya konularak yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Sultan Abdülmecid, Rumeli, Kazasker, İlmiye, Ulema, Aileler.

RUMALIA KAZASKERS IN THE TANZİMAT PERIOD (1839-1861)

Abstract: Kazaskers are among the important officials of the ilmiye class since the first periods of the Ottoman Empire. It is seen that the

* Bu makale 20-23 Ekim 2022 tarihlerinde Tekirdađ'da gerçekleştirilen VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (INCSOS) programı dahilinde sunulan tebliğın genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdađ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, email: zaltuntas@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3230-2647.

kazaskers, which were understood to be more than one in these early periods of the Ottoman Empire, were later divided into two as Rumelian and Anatolian kazaskers. Kazaskers took place in a lower step of sheikh al-Islam, who was at the head of the modern era ilmiye class. The most well-known duty of the kazaskers, whose reputation and authority have increased or decreased over time, are the trials because they are at the head of the kadi's office. Then comes the appointment, inspection and dismissal of kadis and mudarris.

In this study, Rumelian kazaskers, who had a higher rank than Anatolian kazaskers and therefore had a higher priority in the transition to sheikh al-Islam were examined. While doing this, those who started to work as kazasker during the reign of Sultan Abdülmecid (1839-1861), which was the peak of the Tanzimat period, when the kazaskership continued to exist as a respected civil servant, were selected. By using partial prosopography method, the family ties of the kazaskers and the professional origins of their families, that is, their social origins, were revealed. In addition, subjects such as the appointment of the kazaskers to this duty, their term of office and the extension of their term of office were examined. All this was done by comparing the classical and modern period kazaskers, revealing the differences and similarities.

Key Words: Tanzimat Period, Sultan Abdülmecid, Rumeli, Kazasker, İlmiye, Ulema, Families.

Giriş

Osmanlı Devleti'nden önceki İslam devletlerinde kadıaskerlik ve kadılık kadıaskerlik ismiyle bilinen günümüzdeki yaygın kullanımıyla kazaskerlik kurumunun ihdası Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadar inmektedir.¹ Bununla birlikte kazaskerlik de Osmanlı'daki diğer kurumlar gibi süreç içerisinde önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Zaman zaman sayısında farklılıklar olan kazaskerlik makamının ikiye ayrılarak teşkilatlandırılması Fatih Sultan Mehmed döneminin sonlarına doğru gerçekleşmiştir. İlk dönemlerde manevi değeri yüksek olan şeyhülislamlık mevki olarak daha üst seviyedeki kazaskerlik makamının önüne geçmiş, veziriazamlığa karşı itibar ve değer kazanarak onlarla hemrütbe tutulmuşlardır. Böylece 16. asır sonlarına kadar

¹ Bazı çalışmalar kazaskerliğin I. Murad döneminde bazıları da Orhan Bey döneminde ortaya çıktığını söyler. Bk. Mehmet İpşirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve bunun İlmiye Teşkilâtı Bakımından Önemi", *İslâm Tetkikleri Dergisi*, VIII/1-4, (İstanbul 1984), s. 205; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)", LXI/232, (1997), *Bellekten*, s. 605-612; Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Kadim Yayınları, Ankara 2021, 2. bs., s. 23, 193.

kazaskerlik ilmiye sınıfının en üst makamı sayılsa da bu yüzyılın sonlarına doğru şeyhülislamlık makamı güç kazanmaya başlamıştır.²

Şeyhülislam, III. Selim ve II. Mahmud zamanında çeşitli meclislerde kazaskerlere göre daha etkin roller almışlar, modern dönemin çeşitli kurumlarında ön planda yer almaya devam etmişlerdir. Mesela II. Mahmud zamanında heyet-i vükela kurulurken kazaskerlerin değil de şeyhülislamın üye olarak alınması, fetva ve kaza fonksiyonlarının şeyhülislamın şahsında birleştirilmesi bu tür hususlardandır. Tanzimat döneminde çeşitli fonksiyonlarıyla varlığını devam ettiren kazaskerlik, ilmiyenin zirvesindeki şeyhülislamıktan sonra rütbesi en yüksek meslek konumundadır. Rumeli Kazaskerliği protokol bakımından daha üstte olduğu Anadolu Kazaskerliği ile birlikte Osmanlı'nın son dönemlerine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. H. 1271'de (1854) Tevcihat-ı Menasib-ı Kaza Nizamnamesi ile kazaskerlerin kadı tayinlerini şeyhülislama arz etmeleri gerekli hale getirilmiştir. Yaklaşık yarım asır sonra kazaskerlik Rumeli ve Anadolu Kazaskerlik Mahkemelerine dönüştürülmüştür. Kısa bir süre sonra da bu mahkemelerin sayısı bire indirilmiştir.³

Geçmiş Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadar götürülen kazaskerlerin görevleri ise hukuki ve idari olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Mühim davaların görüldüğü Divan-ı Hümayun'da bulunan kazaskerler haftada bir gün mühim davalar için sadrazam huzuruna gelirken bu davalara 1830'lu yılların sonundan itibaren bir müddet şeyhülislamın huzurunda bakmaya devam etmiştir. Kazaskerler hukukun uygulanmasından sorumlu oldukları gibi ilmiye tarikine girişleri tertip, kadıların, müderrislerin ve diğer ilmiye mensuplarının ataması, azli, teftişi ve kaza teşkili gibi hususlara dair yetkilere de sahiptir. Mülazemet alan yani mülazım olan kişiler Anadolu ve Rumeli'den bir yeri seçer, oranın idaresinde olan kazaskerliğe kaydolurlardı. Mesela Rumeli'de görev almak isteyenler isimlerini Rumeli Kazaskerliğine ait defterlere yazdırırdı ve kazaskerlik altındaki kadılıklarda görev alabilirlerdi.⁴ Kazaskerler göreve yeni atandıklarında mülazım da vermişler,

² Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, I, Karabet Matbaası, İstanbul 1315, s. 288; İpşirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi", s. 205; İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", s. 609-612; Şentop, *a.g.e.*, s. 194-195, 45-47, 59-60, 111-112.

³ Şentop, *a.g.e.*, s. 64-65, 176.

⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, II, Karabet Matbaası, İstanbul 1318, s. 410; Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 40, Yay. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, 3. bs., s. 6; İpşirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi", s. 206; İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", s. 639-696; Şentop, *a.g.e.*, s. 31, 77, 109, 116, 130, 137; Ahmet Siyer, *Osmanlı İlmîye Teşkilatında Kurumsal Dönüşüm Sürecinde Kadıasker-Şeyhülislam İlişkileri (1600-1800)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2020, s. 79-86.

kadılarla ilgili işlemler kazaskerler tarafından tutulan ruznamçe defterlerine kaydedilmiştir.⁵ Kazaskerlikler coğrafi bölgelere ayrılmış, Rumeli'deki, Kuzey Afrika'daki, Kırım'daki ve Ege adalarındaki kaza kadılıkları Rumeli Kazaskerliğine, Anadolu'daki ve daha önce Mısır'a bağlı kaza kadılıkları Anadolu Kazaskerliğine bağlanmıştır. Kadılar bağlı oldukları kazaskerlikler tarafından tayin edilmişlerdir.⁶

İstanbul'da ve diğer beldelerdeki esnafın çalışma düzeni, imal ettikleri veya sattıkları malların özellikleri ve fiyatları hakkındaki nizamnameler Rumeli kazaskerleri tarafından incelenmiştir. Kazaskerler bazen elçi olarak bazen de arazi tahriri için görevlendirilmiş, zaman zaman da fetva vermişlerdir.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde padişahın bizzat katıldığı seferlerde bulunarak savaşa dair görüşlerini beyan etmiş ve ihtilaflarla ilgili yargılamalar yapmıştır. Üyesi olduğu Divan-ı Hümayun'da ve Cuma Divanı'nda doğrudan dava dinleme ve yargılama yetkisi Rumeli kazaskerine aitken Anadolu kazaskeri ancak davaların çokluğu veya sadrazamın özel yetkilendirmesiyle davalara bakabilmiştir. Anadolu'daki kazalardan gelen davalara Rumeli Kazaskerliği sicillerinde rastlandığı için kazaskerlik mahkemesinin aslında bir üst mahkeme statüsünde bulunan ve teşrifat bakımından da üstün olan Rumeli Kazaskerliği mahkemesi olduğu anlaşılmaktadır. 19. asrın ortalarına kadar Rumeli kazaskerine ait bir mahkeme mevcuttur. Divan-ı Hümayun'da olduğu gibi kazaskerlik mahkemesinde de Anadolu kazaskerinin yargılama yetkisi olmamış, evinde dahi özel yetkilendirmeye dava dinleyebilmiştir. Anadolu Kazaskerliğinin H. 1247'den (1831/1832) itibaren askerilerin dava ve ihtilaflarına baktığı,

Çeşitli ilmiye mensuplarını teftişle görevli kazaskerlerin kendileri de teftişe ve tahkikata maruz kalmışlardır. Mesela 16. yüzyılın sonlarına doğru Rumeli kazaskerleri hakkında tahkikat yapıldığı görülmektedir. Bk. Cihan Kılıç, "Osmanlı Devlet Teşkilâtında Yargının İdari Denetimi: Kadıasker Teftiş Örneği", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, (Aralık 2019), s. 339-341, 350.

⁵ Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlimiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülazemet Sistemi (XVI.-XVIII Yüzyıllar)", *Belleten*, LXXIII/267, (2009), s. 428-429; Esra Evsen, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 3, 10, 37. Kazasker Ruznamçeleri hakkında bk. Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015, s. 5-42; Betül Korkmaz, *H.1245/1246 (M.1829-1830-1831) Tarihli 64 Numaralı Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe Defterine Göre Osmanlı İlimiye Bürokrasisi*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2020, s. 44-51.

⁶ Şentop, *a.g.e.*, s. 114-115.

istisnai bir şekilde sadrazamın görevlendirmesiyle dava dinleyip yargılama yaptığı söylenebilir.⁷

Askeri sınıfın hukuk davaları kazaskerlik mahkemesinde görülmekte özellikle tereke taksimi kazaskerlik denetiminde yapılmaktadır. Ayrıca askeri guruptaki ilmiye mensuplarının davalarının Divan-ı Hümayun'da görülmesine dair fermanlar çıkartılmış, kadılar ve müderrisler kazasker huzurunda yargılanmışlardır.⁸

Önemli görevleri icra eden Rumeli kazaskerlerinin elbette diğer ilmiye mensupları gibi çeşitli gelirleri de bulunmaktadır. İlk bahsedilmesi gereken gelirleri kazaskerliğe atanmadan önce henüz kazaskerlik payesi almışken tahsis edilen maaşlarıdır. Bilfiil görevde olmasalar da payeli kazaskerlerin de maaşları mevcuttur. Kazaskerlerin aylık maaşlarının yanısıra hem kazasker payelilere hem de bilfiil görevde bulunanlara Sultan Abdülmecid döneminden önce olduğu gibi bu dönemde de arpalıklar tevdi edilmiştir.⁹ Arpalıklar, maaşlara ek olarak ya da bir çeşit emekli maaşına karşılık olarak kaza hasılatından verilmiştir.¹⁰ Mazul ilmiye mensuplarına tahsis edilen arpalıkların yanında göreve tayin edilen ulemâya da maaşlarla birlikte tahsis edilmiştir.¹¹ Nitekim Tekfurdağı ve Gümülçine kazalarının ilmiye mensuplarına arpalık olarak tahsis edildiğini ve bu kararın memnuniyetle karşılandığını söylemek gerekir.¹² Üsküdar, Anadolu kazaskerlerine arpalık olarak tahsis edilirken¹³ Manisa, Güzelhisar gibi daha birçok kaza da Rumeli kazaskerlerine verilmiştir.¹⁴ Anadolu kazaskerleri paye/derece itibariyle Rumeli kazaskerlerinden sonra gelse de Anadolu kazaskerlerinin gelirleri

⁷ M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 238-239; Şentop, *a.g.e.*, s. 5, 107-108, 140-141, 147, 166, 172-173, 175, 177, 179-182, 194-195.

⁸ Şentop, *a.g.e.*, s. 157-158, 184-185.

⁹ BOA, A. MKT, 224/93. (lef. 5); Şentop, *a.g.e.*, s. 63-64, 85.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, 3. bs., s. 118-119; Cahit Baltacı, "Arpalık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. III, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 392-393; İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 239.

¹¹ İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 6b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 3a; ŞS, nr. 17, s. 8. Örnekler için bk. BOA, C. ADL, 76/4541; *Takvim-i Vekâyi*, 10 Rebiulahir 1263, sy. 327, s. 2.

¹² BOA, C. ADL, 64/3866. (29 Z 1255).

¹³ İÜ. NEK, nr. 2560, v. 3a; ŞS, nr. 17, s. 8.

¹⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 7 Muharrem 1263, sy. 314, s. 3-4.

Rumeli kazaskerlerinin gelirlerinden yüksektir.¹⁵ Sultan Abdülmecid dönemi Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin gelirlerine bakıldığında bu fark açık bir şekilde görülmektedir.¹⁶ Maaş ve arpalık gibi tüm bu düzenli gelirlerin yanında önemli gün ve olaylarda diğer ilmiye mensupları gibi çeşitli hediye ve ihsanlara da mazhar olmuşlardır.¹⁷

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra Ağa Kapısı olarak adlandırılan Yeniçerilerin merkezi Meşihat kabul edilerek Şeyhülislamlık merkezi haline getirilmiştir. Kazaskerler ve İstanbul kadısı önceden olduğu gibi kendi konaklarında görevlerini ifa etmişler ancak H. 1252 (1836/1837) tarihine gelindiğinde onlar da Meşihat'e nakl edilmişlerdir.¹⁸

Şimdiye kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere kazaskerler önemli bir memuriyet olarak Osmanlı'nın son dönemlerine kadar görevlerini icra etmişlerdir. Günümüzde kazaskerlerle ilgili yapılmış çalışmalar daha çok klasik dönem kazaskerlik kurumu ve kazaskerlerine dairdir. Hatta bu çalışmalar kazaskerlerden ziyade kazaskerlik kurumu üzerine yapılan çalışmalardır. Hem kazaskerlerle/kazaskerlikle ilgili çalışmaların 19. yüzyıl öncesine ait olması, hem de modern dönem kazaskerleri hakkında herhangi bir esere rastlanılmaması *Tanzimat Dönemi Rumeli Kazaskerleri* üzerine yoğunlaşmamıza sebep oldu.

Bu makalenin en önemli amaçlarından biri Sultan Abdülmecid dönemi (1839-1861) Rumeli kazaskerleri kimlerdir sorusuna cevap aramak oldu. 21 yıl süren bu dönemde 21 Rumeli kazaskeri tayin edilmiş, 17 farklı kazasker görev yapmıştı.¹⁹ Makalede bu kazaskerlerin sosyal kökenleri, kazaskerlerin göreve gelişleri ve onların aynı kazaskerliğe kaç kez geldikleri, görev sürelerinin uzatılması ele alındı. Böylece kazaskerlerle ilgili yapılacak daha kapsamlı bir çalışmanın girişi mahiyetindeki bu çalışmayla kazaskerlerin modern dönemdeki durum ve şartları kısmen de olsa ortaya konuldu.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, 2. bs., s. 232.

¹⁶ İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b, 6b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b, 3a; Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b, 3a.

¹⁷ Gelirleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Kazasker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXV, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 141-142.

¹⁸ Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, II, s. 410.

¹⁹ 4 Şevval 1105-1 Şevval 1137 (29 Mayıs 1694-13 Haziran 1725) arasındaki 30 Rumeli kazaskeri ve ataması için bk. Levent Kuru, *Osmanlı İlmîye Tevcihâtı (1693-1725)*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2020, s. 27-30; 17 yüzyılın ikinci yarısında kazaskerlik yapanların sayısının 41 olduğuna dair bilgi için ise bk. Şentop, *a.g.e.*, s. 84.

1. Kazaskerlerin Sosyal Kökenleri: Aileleri Ve Memleketleri

Osmanlı toplum düzenine bakıldığında ilmiye mesleğinin insanlara yükselme imkanı sağlayan önemli bir sosyal yapı olduğu görülecektir. Medrese tahsili alan herhangi biri ilmiye sınıfına girerek ilmiye mesleğinin en yüksek makamlarına kadar yükselebilmektedir. İlmienin ilk basamaklarında/aşamalarında ulema ve bürokrat ailelerin yani devlet teşkilatında çalışanların çocukları değil de ailesi reayadan olan, bir kısmı köylü ailelere mensup, büyük çoğunluğu İstanbul dışında doğmuş kişiler görev almışlardır. Himayenin büyük önem taşıdığı bir yapıda en alt basamaklardan başlanılarak devletin en yüksek kademelerine gelmesi, sarfedilen çabayla ilişkilendirilebilir. Herhangi bir göreve gelmek için himayenin ve bulunduğu çevrenin etkili olduğu Osmanlı devlet teşkilatında ulema çocuklarının veya üst düzey bürokrat ailelerin çocuklarının şansları diğer ailelere mensup çocuklara göre daha fazladır. Tabi burada aileleri tarafından ilmiye mesleğine yönlendirildikleri, devletin de bunu teşvik ettiği göz ardı edilmemelidir. Ulema arasında ve dolayısıyla ilim çevresinde büyüyen çocukların ilmiye sınıfına girmesi şimdi olduğu gibi o dönemde de gerçekleşmesi yüksek bir ihtimaldir. Bu sebeple ilmiye sınıfına dahil olmaları tabii bir sürecin sonucu olarak da görülebilir.²⁰

Toplumun herhangi bir sosyal tabakasından gelerek en alt medreselerdeki müderrislikten en üst derecedeki şeyhülislamlığa kadar ilmiye mesleğinde yükselmek bahsedildiği gibi Osmanlı'da mümkün ve görülen bir hadisedir. Klasik dönemin hususiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkan bu durum Tanzimat dönemine de tevarüs etmiştir. Tanzimat devri padişahlarından Sultan Abdülmecid dönemi özelinde söylersek merkez/İstanbul medreselerinde müderrislik yapanların sosyal kökenleri bu hususiyeti açık bir şekilde göstermektedir. Onlar en alt medrese derecesinden en üst medrese derecesine kadar yükselebilmişlerdir. Ancak ailesi taşra kökenli müderrislerin sayısı ilk medrese derecelerinde fazla iken medrese derecesi yükseldikçe bu sayı azalmaya başlamıştır. Bu da ilmiyeye ilk girişlerde önemli olmayan sosyal kökenlerin ilerleyen müderrislik derecelerinde ehemmiyet kesbetmeye başladığını, ilmiye kökenli aileden gelen ulemanın teşkilat içinde yükselmesinin daha kolay olduğunu gösterir. Nitekim üst düzey bürokrasi ve ilmiye sınıfına mensup zatların ahfadının ilmiyede yükselme şanslarının daha fazla olduğu aşağıdaki tabloda yer alan Rumeli kazaskerlerinin mensup oldukları aileler üzerinden de görülecektir.²¹

²⁰ Zeynep Altuntaş, *Sultan Abdülmecid Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 426-427; Şentop, *a.g.e.*, s. 71-73.

²¹ Altuntaş, *a.g.t.*, s. 60-67, 427.

Tablo 1: Rumeli Kazaskerlerinin İlmiyeden ve İlmiye Dışından Aileleri (1839-1861)²²

Rumeli Kazaskerlerinin Aileleri	Aynı Aileden Gelen Kazasker Sayısı
Arabzade	3
Meşrebzade	2
Seretıbbı-i Sultani hafidi	1
Sahhaflar Şeyhizade	1
Yesarizade	1
Kiçecizade	1
Fındıkzade	1
Kıbrısizade	1
Ömer Ağazade	1
Gelenbevizade	1
Salih Efendizade	1
Bostanzade	1
Dürrizade	1
Yasincizade	1

Sultan Abdülmecid döneminde 17 farklı kazaskerden - elimizdeki mevcut bilgilere göre ünlü/mühim ailelere mensup olup olmadıklarına dair net bir rakam veremsek de - tespit edebildiğimiz kadarıyla çoğu bürokrat veya ilmiye kökenli ailelere mensuptur. 21 yıllık bu dönemdeki 17 farklı kazaskerden 3'ünün ünlü Arabzade,²³ 2'sinin ise Meşrebzade ailesine²⁴ mensup olması da bu manada kayda değerdir.

²² İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b; Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b; ŞS, nr. 16 (4), v. 3b.

²³ Arabzade ailesiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bk. Arzu Güldöşüren, "Üç Asır İstanbullu Bir Ulema Ailesi: Arabzadeler", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 23/45 (2018/2), s. 27-79.

²⁴ Şeyhülislamlık görevinden önce Rumeli Kazaskerliğinde bulunmuş Meşrebzade Mehmed Arif Efendi'ye ve onun ailesine dair kısa bir çalışma için bk. Zeynep Altuntaş, "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, c. 1, (8-10 Ekim 2015, Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Trabzon Büyükşehir Belediyesi), Değişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 97-111.

Tablo 2: Rumeli Kazaskerlerinin Baba Meslekleri (1839-1861)²⁵

Rumeli Kazaskerlerinin Baba Meslekleri	Baba Mesleği Bilinen Kazasker Sayısı
Şeyhülislam	6
Kadı	2
Kazasker	1
Müderris	1
Kapan Naibi	1
Hacegandan	1
Hoca	1
Hattat	1
Kıbrıs eski muhassılı/Surre Emmini/Ağa	1
Esmâ Sultan'ın Kethüdası/Ağa	1
Ağa	1

21 kez tayinin olduğu Rumeli Kazaskerliğinden 17 farklı kazaskerin baba mesleğinin verildiği yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kazaskerler içerisinde baba mesleği ilmiyeden olan 11, ilmiye dışından olan 6 kişi mevcuttur. Bu da şeyhülislamdan sonra ikinci mühim görev olan kazaskerliğe geçişte ilmiye mesleğinden bir babaya sahip olmanın ne denli önem arz ettiğini ortaya koyar.

İlmiyeden ve ilmiyeden olmayan tüm kazasker ailelerinin ve baba mesleklerinin verildiği yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere ailesi veya babası ilmiye mesleğinden gelen kazaskerler gözle görülür çoğunluğu oluşturmaktadır. Onların aileleri Osmanlı'da yıllarca varlıklarını sürdüren ünlü ailelerdir. Bu ünlü aileler ve bu ailelere mensup kişiler günümüzde birçok yazıya konu olmuştur. Burada şimdilik çeşitli çalışmalarda ele alınan bu meşhur ailelere mensup kazaskerlerden ziyade²⁶ babasının mesleği ilmiye dışından olduğunu tespit ettiğimiz ve sayıları daha az olan altı kazaskere ve onların babalarına yer verdik. Kazaskerlerin büyük çoğunluğunun ailesi ilmiye mesleğinden olsa da bu çalışmada ilk aşamada babasının ilmiye mesleğinden olmadığını tespit ettiğimiz ve daha az bilinen kazaskerlerin hayatlarını kısmen de olsa ortaya çıkartmaya çalıştık. İlmiye dışından olduğunu düşünerek özellikle üzerinde durduğumuz bu kazaskerlerin ailelerinin sahip oldukları farklı mesleklere dikkat çekmeye çalıştık.

²⁵ İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b; Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b; ŞS, nr. 16 (4), v. 3b.

²⁶ Daha önce örnek olarak verdiğimiz Arabzadeler ve Meşrebzadeler türündeki çalışmalar çoğaltılabilir. Mesela bunlardan biri için bk. Mehmet İpşirli, "Dürrizâdeler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 38-39.

Seretıbbıa-i Sultani Hayrullah Efendi hafidi Abdülhak Efendi

Rumeli kazaskeri Abdülhak Efendi'nin babasının haccagandan/Haccagan-ı Divan-ı Hümayun'dan olduğu söylenmektedir. Müderris olarak ilmiyede göreve başlayan Abdülhak Efendi saraya tabip olmuştur. Keşan'daki sürgün hayatının ardından Selanik, Mekke gibi kadılıklarda bulunmuş, İstanbul, Anadolu payeleri almıştır. İkinci defa getirildiği seretıbbalık görevinden azledildikten sonra Meclis-i Maarif reisi, 1848'de de üçüncü defa seretıbbıa olmuştur. Rumeli kazaskeri olduğu yıl (1849) sertababekten azledilmiştir. 21 Şaban 1270'de (19 Mayıs 1854) vefat eden Abdülhak Efendi'nin alim, tıpta bilgi sahibi, edip, güzel konuştuğu ve şair olduğu ifade edilmektedir.²⁷ Hakkında pek bilgi bulamadığımız babası Mehmed Emin Şükûhî Efendi her ne kadar haccagandan olsa da Abdülhak Efendi'nin anne tarafından ailesi meşhur hekimbaşılara dayar. Hekimbaşı Said Efendi'nin dairesinde yetişip müderris olan dedesi Hayrullah Mehmed Efendi, III. Mustafa devrinde cerrahbaşı, sonra saray etıbbasından, 1783 yılında da seretıbbıa olmuştur. Abdülhak Efendi'nin babası Mehmed Emin Şükûhî Efendi Seretıbbıa Hayrullah Mehmed Efendi'nin damadıdır.²⁸ Şükûhî Efendi'nin diğer oğlu, Abdülhak Efendi'nin kardeşi Behcet Efendi ise ilmiye sınıfında Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş ve 1822 tarihinde üçüncü kez seretıbbıalığa getirilmiştir.²⁹ Abdülhak Efendi'nin diğer kardeşi hattat İlyas Efendi ise katiplik ve hassa müftülüğü yapıp ilmiyede çeşitli kadılıkları icra etmiştir.³⁰ Abdülhak Efendi'nin oğlu müderris Hayrullah Efendi'ye bakıldığında Mekteb-i Tıbbiye okuyarak büyük dedesi gibi tıpla ilgilendiği, çeşitli kadılık payeleri ve görevleri aldığı ancak mesleğini değiştirerek yeni açılan meclislerde çalıştığı, nazırlıklarda bulunduğu ve sefirlik yaptığı görülmektedir.³¹ Abdülhak Efendi'nin diğer oğlu Mehmed Emin Efendi de müderris olarak ilmiye mesleğinde bulunmuştur.³² Tüm bu aile

²⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. III, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, s. 301; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996, s. 109; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988, 3. bs., 21-26; Ayrıca bk. Ayşegül Demirhan Erdemir, "Abdülhak Molla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. I, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 210-211.

²⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, s. 318; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, Haz. Nuri Akbayar, s. 665.

²⁹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 31; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, Haz. Nuri Akbayar, s. 364.

³⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. I, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308, s. 399; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, Haz. Nuri Akbayar, s. 796.

³¹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 319; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, Haz. Nuri Akbayar, s. 664.

³² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, Haz. Nuri Akbayar, s. 462.

mensuplarından anlaşılacağı üzere Abdülhak Efendi'nin babası her ne kadar haccagandan olsa da yani devletin bürokratik bir işinde bulunsa da anne tarafından dedesi, kardeşleri ile çocukları ilmiyeyle ilgili önemli görevleri icra etmişlerdir. Hatta bahsi geçtiği üzere ailesinden seretıbbalık gibi itibarı yüksek meslekleri yapanlar olmuştur.

Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi

Rumeli kazaskeri Mehmed Said Efendi'nin babası ise Gelenbevî Hoca İsmail Efendi idi. Müderris olarak mesleğe başlayan kazasker Mehmed Said Efendi Eyüp kadısı, tahrirat memuru, Medine kadısı olmuş, İstanbul payesi almıştır. 1842'de İstanbul kadılığına getirilen Mehmed Said Efendi'ye 1843'te Anadolu payesi verilmiş, 1849'da Anadolu kazaskeri olmuş, 1849'da Rumeli payesi almıştır. İlmiye mesleğinde asil ve cömert biri olduğu söylenmektedir.³³ Mehmed Said Efendi'nin hoca olarak bilinen babası Gelenbevî İsmail Efendi ise mantık ve matematikte mahirdir. İstanbul Fatih Medresesi'ndeki eğitimi sonucunda müderrislik ünvanını aldığı bilirse de getirildiği resmi görevler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Gelenbevî İsmail Efendi'nin ilmiye dışında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve İstihkam Mektebi gibi bazı eğitim kurumlarında riyaziye hocalığı yaptığı bilinmektedir. Gelenbevîzadelerin atası İsmail Efendi'nin hoca ünvanı da muhtemelen yeni kurulan bu mekteplerdeki görevleri dolayısıyla gelmektedir.³⁴

³³ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 45; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. V, Haz. Nuri Akbayar, s. 1450.

³⁴ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 372; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, Haz. Nuri Akbayar, s. 819; Şerafettin Gölcük-Metin Yurdağür, "Gelenbevî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 552-555.

Şekil 1: Kazasker³⁵

Yesarizade Mustafa İzzet Efendi

Rumeli kazaskeri Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin babası Mehmed Esad Efendi ise hat sanatında meşhurdur. Mehmed Esad Efendi'nin ilmiyeye bağlantılı görevleri olduğu bilinse de kazancını el emeğiyle bu hat sanatından çıkarmaktadır.³⁶ Ta'lik hattında babası Yesari Mehmed Esad Efendi'den icazet alan ve babasıyla birlikte 1792'de hacca giden Mustafa İzzet Efendi'nin ilmiyedeki görevi müderrislikle başlamıştır. Mustafa İzzet Efendi'nin Rumeli kazaskerliği öncesinde Mekke, İstanbul, Anadolu payesi aldığı, 1839'da Anadolu kazaskeri olduğu görülmektedir. 1840'da Rumeli payesi almış, 1842'de başladığı Takvimhane Nazırlığından 1843'te azledilmiştir. Rumeli kazaskerliğinin sona erdirilmesinin ardından vefat (1849) etmiştir. Güzel konuştuğu, hüner ve marifet sahibi olduğu söylenen

³⁵ Murat Çelik, *Osmanlı İlmîye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2021, s. 223.

³⁶ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 335; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, Haz. Nuri Akbayar, s. 495; Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesârîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXI, TDV Yayınları, Ankara 2020, s. 307-309.

Mustafa İzzet Efendi musikide hâce-i zaman, babası gibi de önemli bir hattattır.³⁷

Kıbrısîzade Mir Seyyid Hasan Tahsin Efendi

Rumeli kazaskeri Hasan Tahsin Efendi'nin babası ise Kıbrıs eski muhassılı Hacı Mehmed Ağa'dır. Kıbrıs'ın idari işlerinde bulunan Mehmed Ağa Surre Emni olunca birlikte hacca gidip Şeyh Mehmed Can'dan hilafet almıştır. Müderris olarak ilmiye tarikinde göreve başlayan Hasan Tahsin Efendi Bağdad kadısı olmuş, Mekke, İstanbul, Anadolu ve ardından Rumeli payelerini almıştır. 1848'de nakibüleşraflığa, 1849'da Meclis-i Vala azalığına getirilmiştir. 1851'de verilen Emval-i Eytam Nazırlığından 1852'de ayrılmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde iki kez Rumeli Kazaskerliğine getirilerek reisülulema olmuştur. Nakibüleşraflıktan ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefat (1861) etmiştir. Alim, edip, zengin ve cömert olduğu söylenen Hasan Tahsin Efendi'nin kimyagerliğe ve güzel elbiseler giymeğe meyli olduğu, bir gözü görmediğinden Kör Tahsin Bey diye anıldığı söylenmektedir.³⁸ Babası Kıbrıslı Hacı Mehmed Ağa ise silahşorluk ve kapucubaşılık görevinde bulunmuş, Tırnova'nın ve daha sonra Kıbrıs'ın muhassıllık/mütesellimlik gibi idari işlerini yürütmüş, mirahur-ı evvel payesi almıştır.³⁹

³⁷ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 459; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, Haz. Nuri Akbayar, s. 852. Nakibüleşraf Seyyid Abdurrahim Efendi'nin vefatıyla boş kalan Tire kazası ise 1 Şaban 1257 (18 Eylül 1841)'de zabt etmek üzere yeni nakibüleşraf Seyyid Mehmed Esad Efendi'ye değil de Rumeli Kazaskerliği payeli Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi'ye apalık olarak verilmişti. Bk. *Takvim-i Vekâyi*, 20 Recep 1257, sy. 231, s. 4.

³⁸ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 49-50; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, Haz. Nuri Akbayar, V, 1619.

³⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, Matbaa-i Amire, s. 291; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 948. Muhassıl ve mütesellim için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s. 569-570, 639.

Şekil 2: Rumeli Kazaskeri⁴⁰

Ömer Ağazade Mir Mehmed Tevfik Efendi

Rumeli kazaskeri Mehmed Tevfik Efendi'nin babası ise meşhur Yusuf Ağa'nın kardeşi ve Esmâ Sultan'ın kethüdası Ömer Ağa'dır. Kazasker Mehmed Tevfik Efendi söylendiğine göre amcası Yusuf Ağa'nın sayesinde müderris olmuş ve ardından sırasıyla kadılıklara yükselmiştir. Mekke, İstanbul payesi almış, İstanbul kadılığına getirilmiş, Anadolu kazaskerliği ve Rumeli payesine eriştikten sonra Rumeli kazaskerliğine çıkmıştır.⁴¹ Mehmed Tevfik Efendi'nin babasından ziyade amcası Yusuf Ağa'nın etkili görevlerde bulunduğu görülmektedir. Amcası Yusuf Ağa'nın özü, fakir olduğu söylenen babasının gayretleriyle Girit serhad ağası Süleyman Ağa'nın yanına verilerek açılmıştır. Valide kethüdalığına getirilen Yusuf Ağa, kardeşi Ömer Ağa'nın ise Esmâ Sultan'ın kethüdası olmasını sağlamıştır. Rumeli kazaskeri Mehmed Tevfik Efendi'nin ve babası Ömer Ağa'nın önemli görevlere gelmesine sebep olan kişi Mehmed Tevfik Efendi'nin amcası Yusuf Ağa olmuştur.⁴²

⁴⁰ Murat Çelik, *a.g.e.*, s. 227.

⁴¹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 55; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. V, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1630-1631;

⁴² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. IV, s. 668-669; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. V, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1687.

İmam-ı evvel-i hazreti şehriyari esbak Mustafa İzzet Efendi

Rumeli kazaskeri Mustafa İzzet Efendi ise hakkında pek bilgi bulamadığımız Bostanzade Mustafa Ağa'nın oğludur. Annesi Kadirihane kurucusu İsmail Rumî soyundandır. Musikiye meyli olan Mustafa İzzet Efendi II. Mahmud'un da etkisiyle Enderun'a girmiş neyzen, hanende ve hattat olmuştur. Hacca gidip Mehmed Can Efendi'ye bağlanmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde ise Evkaf kaymakamı ve Eyüp hatibi olmuş, Selanik, Mekke, İstanbul, Anadolu payeleri almıştır. Meclis-i Vala, Meclis-i Has gibi meclislerde görevler alan, nakibüleşraflık da yapan Mustafa İzzet Efendi padişah imamlıklarında bulunmuş ve reisülulema sıfatına haiz olmuştur. Mustafa İzzet Efendi'nin Bostanzadelerden olan ağa babası hakkında pek bir şey söyleyemesek de onun da ağa olarak anılan diğer kazasker babaları gibi önemli idari görevleri icra etmiş olma ihtimali yüksektir.⁴³

2. Kazasker Tayinleri ve Görev Süreleri

Kazasker tayin şekillerinde Osmanlı'nın ilk dönemlerinden 19. yüzyıla kadar giden uzun süreçte bazı farklı uygulamalara rastlanmaktadır. 16. yüzyılın sonlarına kadar veziriazamın arzıyla yapılan kazasker tayinleri 17. yüzyıldan itibaren kazaskerlere göre yetkisi ve nüfuzları artan şeyhülislama bırakılmıştır. Gerek kazasker gerekse yüksek rütbeli kadıların (mevâlinin) tayinlerinde veziriazamın muvafakatini alması gereken şeyhülislam bunları bir telhisle sadrazama bildirmiş, o da padişaha arz ederek padişahın onayını istemiştir.⁴⁴

Daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar kadılar ve kazaskerler olur olmaz sebeplerle azledilmemiş, uzun süre görevde kalmışlardır.⁴⁵ İpşirli, 16. yüzyılın sonlarından itibaren kazaskerlerin sıradan bahanelerle azledildiklerini ve bunun dönemin tarihçi ve gözlemcileri tarafından şiddetle eleştirildiğini söyler.⁴⁶ Kadrolardaki kadıların sayısının artmasıyla yaşanan sıkıntıların da etkisiyle kazaskerlerin görev müddetlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Uzun

⁴³ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 462-463; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. III, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 851-852; Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Kazasker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020 Ankara, XXXI, s. 304-307; Talip Mert, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", *M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*, 2020 İstanbul, s. 399-416.

⁴⁴ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 159; Uzunçarşılı, *Merkez Teşkilatı*, s. 231, 234; İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", s. 612-613; İpşirli, "Kazasker", s. 141.

⁴⁵ Şentop, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁴⁶ İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", s. 614.

süre görevde kalan kazaskerlere rastlamakla birlikte 17. asra kadar genellikle iki sene olan görev müddetleri daha sonra bir seneye indirilmiştir. Gerek bilfiil kazaskerlikte bulunup mazul olanların gerekse kazasker payesini/rütbesini alanların sayıları 16. asırdan sonra arttığından sırası gelenlerin birer sene müddetle bilfiil kazaskerlik yapmaları kararlaştırılmıştır. Bir yıl olan normal kazaskerlik süresinin 17. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçerliliğini devam ettirdiği görülür.⁴⁷ 19. yüzyıla, Sultan Abdülmecid dönemine gelindiğinde de kazaskerlerin görev süreleri bir yıl olarak kalmış, ancak daha sonra da bahsedileceği üzere bazı kazaskerlerin bir senelik görev süreleri birtakım gerekçelerle uzatılmıştır.⁴⁸

1839-1861 yıllarında Rumeli kazaskeri olanların dokuzunun bir önceki görev mahalli yine aynı dönemin Anadolu kazaskerliğiydi. Aşağıdaki tabloda da yer alan bu dokuz kişi Sultan Abdülmecid döneminde hem Anadolu, hem de Rumeli kazaskerliğinde bulunmuştur. Aslında Rumeli kazaskerlerinin bir önceki görevinin Anadolu kazaskerliği olması terfi süreci açısından gayet olağandır. Ancak diğer kazaskerlere göre ne kadar sürede - daha uzun bir sürede mi veya kısa sürede mi- terfi ettiği bu noktada önem arz eder.⁴⁹

Tablo 3: Sultan Abdülmecid Dönemi Rumeli Kazaskerleri (1839-1861)⁵⁰

Rumeli Kazaskerleri (1839-1861)	Göreve Geliş Tarihleri
Arabzade Arif Efendizade Mehmed Sadullah Efendi	13 Temmuz 1839
Meşrebefendizade Abdurrahman Efendi	28 Eylül 1840
Seretıbbıba-i Sultani Hayrullah Efendi hafidi Abdülhak Efendi	14 Ocak 1842
Sahhaflar Şeyhizade Seyyid Mehmed Esad Efendi	30 Mayıs 1843
Arabzade Mehmed Hamdullah Molla Efendi	14 Ekim 1844

⁴⁷ Uzunçarşılı, *Merkez Teşkilatı*, s. 234-235, 239; Şentop, a.g.e., s. 93-94.

⁴⁸ A.MKT, 114/90. (7 R 1264).

⁴⁹ Anadolu kazaskerliğinden Rumeli kazaskerliğine terfi edenler: Yesarizade Mustafa İzzet Efendi, Kicecizade Abdülhalim Efendi, Fındıkzade Seyyid İbrahim Halil Efendi, Meşrebzade Mehmed Arif Efendi, Ömer Ağazade Mir Mehmed Tevfik Efendi, Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi, Dürrizade Seyyid Mehmed Şerif Efendi, Arabzade Mehmed Zeki Efendi, Yasincizade Seyyid Mehmed İlmi Efendi.

⁵⁰ İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b; Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b; ŞŞ, nr. 16 (4), v. 3b. Rumeli kazaskerlerinin görevden ayrılma tarihleri bir sonraki kazaskerin göreve başlama tarihinden birkaç gün önce gerçekleşmiş olabilir.

Yesarizade Mustafa İzzet Efendi	29 Ocak 1846
Kicecizade Abdülhalim Efendi	17 Mayıs 1847
Meşrebzade Abdurrahman Efendi	1 Ağustos 1848
Seretıbbıba-i Sultani Abdülhak Efendi	21 Temmuz 1849
Arabzade Mehmed Hamdullah Efendi	11 Temmuz 1850
Fındıkzade Seyyid İbrahim Halil Efendi	30 Haziran 1851
Meşrebzade Mehmed Arif Efendi	19 Haziran 1852
Kıbrısızade Mir Seyyid Hasan Tahsin Efendi	8 Haziran 1853
Ömer Ağazade Mir Mehmed Tevfik Efendi	28 Mayıs 1854
Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi	18 Mayıs 1855
Salih Efendizade hafidi Mehmed Rüşdü Efendi	8 Mart 1856
İmam-ı evvel-i Hazreti Şehriyari esbak Mustafa İzzet Efendi	25 Şubat 1857
Dürrizade Seyyid Mehmed Şerif Efendi	15 Şubat 1858
Seyyid Hasan Tahsin Efendi	4 Şubat 1859
Arabzade Mehmed Zeki Efendi	24 Ocak 1860
Yasincizade Seyyid Mehmed İlmi Efendi	13 Ocak 1861-2 Ocak 1862

Sultan Abdülmecid döneminde Anadolu ve Rumeli kazaskerleri de diğer ilmiye mensupları gibi paye ve mansıbını almak için mabeyne ya da şeyhülislama görev talep dilekçeleri vermiştir. Hem mabeyne havale edilip buradan şeyhülislamlığa gönderilen hem de doğrudan şeyhülislamlığa verilen kazaskerlik veya paye talep dilekçeleri şeyhülislam tarafından incelenir, ders vekili ya da başka bir yetkiliden dilekçe sahipleri hakkında malumat istenirdi. Şeyhülislam, dilekçedeki kişinin vasıflarını, kıdem durumunu ve kendi görüşünü belirterek tevcih tezkiresini mabeyne takdim edilmek üzere sadarete gönderir, padişah da genellikle şeyhülislamın fikrine uygun tayin yapılmasını emrederdi.

Sultan Abdülmecid dönemindeki teamül, mansıb veya payeye talip olanlardan şartları uyanları atamaktır. Ayrıca şeyhülislam sırası geleni arz edebilir, atamalarda kıdemli olan tercih edilebilirdi. Bazen kişinin görevi başarıyla yürüteceği düşünülürse silsileye uyulmay usule uygun bir şekilde atama yapılmayabilirdi. Bazen de aynı aileden iki kişinin Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri gibi yakın memuriyetlere atanması sakıncalı görülse de göreve uygunluğu sebebiyle tercih edilebilirdi.⁵¹

⁵¹ Yurdakul, a.g.e., s. 96-99.

Görev Sürelerinin Uzatılması

Sultan Abdülmecid döneminde göreve başlayan Rumeli kazaskerlerini ana kaynak olarak kullandığımız Tarik Defterlerine göre iki gurup halinde tasnif etmek mümkündür. Bu defterlere göre H. 1255-1263 (1839-1847) tarihleri arasındaki Rumeli kazaskerlerinin farklı aylarda göreve başladıkları görülmektedir.⁵² Bir senenin sonunda aynı aylarda göreve başlamaları gerekirken bu yıllarda görev yapan yedi Rumeli kazaskerine istisnasız olarak birbirinden farklı ek süreler verilmesi göreve başlama aylarını farklılaştırmıştır. Kazaskerlerin görevlerinin uzatılması onların belirli aylarda göreve gelmelerini engellemiştir.

Süresinin uzatıldığını söylediğimiz yedi kazaskerin bir yıllık kazaskerlik müddetine verilen ek süreler üç aydan beş aya kadar değişmektedir. Bunlardan Arabzade Arif Efendizade Mehmed Sadullah Efendi⁵³ ve Kicecizade Abdülhalim Efendi üç ay uzatma olarak toplam on beş ay kazaskerlik yapmıştır.⁵⁴ Abdülhalim Efendi mutad olan bir senelik kazaskerlik süresinin bitmesine çok az bir zaman kala bu sürenin uzatılmasını isteyen bir arzuhal yazmıştır. Dilekçesinde elli iki seneyi geçen bir süre sonra senelerce beklediği kazaskerliğe ulaştığını söylemiş, göreve başladığı günlerin ramazana denk gelmesi ve görev süresinin çoğunu hastalıkla geçirmesi dolayısıyla -görevi uzatılan diğer kazaskerleri de hatırlatarak- süresinin uzatılmasını istemiştir.

Senelerdir beklediği kazaskerlik görevine nail olan Abdülhalim Efendi'nin arzuhali kabul edilmiş ve görev süresi üç ay uzatılmıştır. Ancak Abdülhalim Efendi'ye verilen uzatmanın getireceği sakıncalar unutulmamıştır. Müddet-i örfiye bir sene olmasına rağmen bir müddetten beri gelen dilekçelere dayanılarak üçer beşer ay görev sürelerinin uzatılması geriden gelenlerin taleplerini geciktirmiştir. Neticede ilmiyenin kadim usulünün ihlaline sebep veren bu zararlı uygulamanın tamamen kaldırılması ve hiç kimseye uzatma verilmemesi hususuna dair Meşihat'in kararlarına uyulması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte mazur olan Abdülhalim Efendi'nin ziyadesiyle üzüleceği göz önünde bulundurularak o yıl ona son kez daha önce de söylendiği gibi üç ay uzatma verilmiştir.⁵⁵ Hakikaten Sultan Abdülmecid döneminde görev yapmış kazaskerlerin müddetlerine

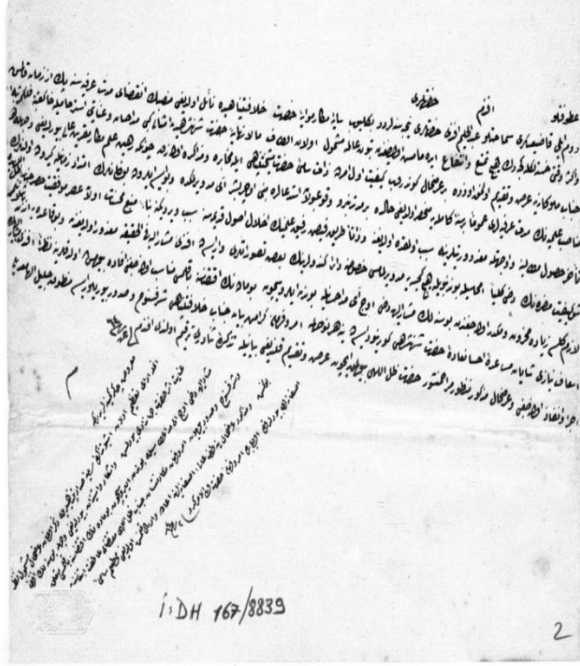
⁵² İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b.

⁵³ *Takvim-i Vekâyi*, 12 Safer 1256, sy. 197, s. 3.

⁵⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 5 Cumadelula 1264, sy. 373, s. 2. 18 Cumadelula 1258'de Güzelhisar, Tire, Tokat gibi yerlerin arpalık olarak verilmesiyle Rumeli payeli Kicecizade Abdülhalim Efendi 18774.5 kuruş gelire mazul olmuştur. Bk. İÜ. NEK, nr. TY. 855, s. 70b-71a.

⁵⁵ A.MKT, 114/90. (7 R 1264); İ.DH, 167/8839. (1 R 1264).

bakıldığında Abdülhalim Efendi'den önceki Rumeli kazaskerlerinin görev sürelerinin uzatıldığı, Abdülhalim Efendi'den sonraki Rumeli kazaskerlerinin görev müddetlerinin uzatılmadığı görülmektedir. Bir senesi dolan kazaskerlerin yerine bir başkası atanmıştır.

Şekil 3: Rumeli Kazaskeri Kiçicizade Abdülhalim Efendi'nin Görev Süresinin Üç Ay Uzatılmasına Dair (1 R 1264) (İ.DH, 167/8839)

Görev süresi uzatılanlardan Meşrebefendizade Abdurrahman Efendi dört ay uzatma olarak toplam on altı ay kazaskerlik yapmıştır.⁵⁶ Bu uzatma uygulaması Abdurrahman Efendi'nin isteği üzerine gerçekleşmiştir. O, muayyen müddetinin yaklaşması üzerine kendisinden önce kazaskerlik yapanlarda olduğu gibi kazaskerlik müddetine birkaç ay uzatma verilmesini istemiştir.⁵⁷ Kazaskerlerden Arabzade Mehmed Hamdullah Molla Efendi ve Yesarizade Mustafa İzzet Efendi de dört ay uzatma/ek süre olarak toplam on altı ay kazaskerlik görevinde bulunmuştur.⁵⁸ Hekimbaşı Hayrullah Efendi

⁵⁶ *Takvim-i Vekâyi*, 28 Cumadulula 1257, sy. 228, s. 4.

⁵⁷ A.MKT, 236/761. (29 Z 1265).

⁵⁸ *Takvim-i Vekâyi*, 7 Şevval 1261, sy. 292, s. 4; 22 Zilhicce 1262, sy. 312, s. 2.

hafidi Abdülhak Efendi ve 19. yüzyıl vakanüvislerinden meşhur Sahhaflar Şeyhizade Seyyid Mehmed Esad Efendi ise beş ay uzatma olarak toplam on yedi ay görev yapmıştır.⁵⁹

Anadolu kazaskerlerinin görev süreleri en fazla dört ay uzatılırken Rumeli kazaskerlerinin görev süreleri en fazla beş ay uzatılmıştır. Bunun için Anadolu kazaskerlerinin görevde kaldıkları en uzun süre on altı ayı bulurken, Rumeli kazaskerlerinin görevde kaldıkları en uzun süre on yedi ayı bulmuştur.

Bir yıl olan ve “müddet-i muayyene” olarak kayıtlara geçen görev sürelerinin uzatılması padişah hatt-ı hümayunu/iradesiyle gerçekleşmiştir. Dönemin resmî gazetesi *Takvim-i Vekâyi*'de birçok konuda olduğu gibi Rumeli kazaskerlerinin görev sürelerinin uzatılmasına dair de haberler bulunmaktadır. Bu haberler arasında gazetenin nazırlığını da yapmış Vakânüvis Mehmed Esad Efendi'nin kazaskerlik görevinin uzatılmasına dair haber de mevcuttur. Onun kazaskerlik görevinin uzatılması hakkındaki haber diğerlerine göre daha dikkat çekicidir. Esad Efendi'nin görevi hem padişahın emriyle hem de şeyhülislamdan sadır olan menşurun verilmesiyle uzatılmıştır. Bu görev uzatma haberinde, onun tayin haberinde bile kullanılmayan iltifat/övgü dolu sözler sarfedilmiştir:

“Şeref-efzâ-yı sudûr olan emr-i hümayun-ı inayet-makrun-ı hazreti hilafet-penahî mücebince şeref-yab-ı mesned-i vâlâ-yı nikâbet-i eşraf ve şakir-i ihsan-ı padişah-ı kemalât-ittisaf efahim-i sudûr-ı izâmdan hâlâ Rumeli Kazaskeri vekâyinüvis semâhatlü Mehmed Esad Efendi hazretlerinin işbu şehir-i Rebiulahir gayetinde reside-i hüsn-i hitam olacak müddet-i muayyenelerine avâtıf-ı seniyye-i şahane ve avarıf-ı behiyye-i padişahaneden beş mah medd u zam ve ber-muceb-i işaret-i aliyye-i Şeyhülislam-ı kadrden sadır olan menşur-ı âlisi itasıyla müşarün ileyh hazretleri rehin-i lütf ü kerem buyurulmuştur”.⁶⁰

Görev uzatmaları ve ölüm gibi beklenmeyen durumlar olmadığında göreve başlama ayları da doğal olarak değişmemiştir. Nitekim H. 1264-1271 (1848-1855) yıllarındaki Rumeli kazaskerleri her yıl 1 Ramazan'da göreve başlamıştır.⁶¹ Göreve başlama tarihlerinin ayın başında gerçekleşmesi, kazaskerliğe ve İstanbul kadılığına tayin edileceklerin birkaç ay önceden

⁵⁹ *Takvim-i Vekâyi*, 3 Zilkade 1258, sy. 248, s. 2; 3 R 1260, sy. 269, s. 2; Ziya Yılmaz, “Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizade (1789-1848)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 341.

⁶⁰ *Takvim-i Vekâyi*, 3 Rebiulahir 1260, sy. 269, s. 2.

⁶¹ ŞS, nr. 16 (4), v. 3b.

bildirilmesi teamüldür. Vazifenin kendisine verileceği bildirilen kişi tayin gününü bekler ve çıkartılan iradeyle göreve başlardı. Meselâ Arabzade Hamdullah Efendi zamanı geldiğinde göreve başlaması şartıyla beş ay önceden (16 Şaban 1266) Rumeli Kazaskerliğine atanmıştır. Ancak ölüm gibi beklenmeyen durumlar bekleme süresini bazen öne çekebilirdi. H. 1271’de (1855) göreve başlayan Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi henüz on aylık kazasker iken vefat edince daha önce bu makama getirileceği ilan edilen Meclis-i Âli-i Tanzimat üyesi Salih Efendizade hafidi Mehmed Rüşdü Efendi 1 Recep 1272’de (8 Mart 1856) göreve başlamış ve bundan sonra kazaskerliğe başlama tarihleri 1 Recep’te gerçekleşmiştir.⁶² H. 1255-1263 (1839-1847) arasındaki Rumeli kazaskerlerinin bahsedildiği gibi görev süreleri uzatılırken H. 1264-1277 (1848-1862) arasındaki Rumeli kazaskerlerinin uzatılmamış, senesi dolanların yerine bir başkası atanmıştır. Görev süreleri uzatılan kazaskerler ile vefatı dolayısıyla görevde sadece on ay kalabilen Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi hariç Rumeli kazaskerlerinin görev süreleri mutad olduğu üzere bir yıl olmuştur.

H. 1256-1264 (1840-1848) tarih aralığında kimlerin ne sebeple göreve geldiklerine bakıldığında Arabzade Sadullah Efendi’nin muayyen müddetlerinin dolmasıyla yerine Rumeli payeli Meşrebefendizade Abdurrahman Efendi’nin aşikar olan “haysiyet-i zatiye”lerinden dolayı padişah iradesiyle,⁶³ Abdurrahman Efendi’nin muayyen müddeti bitince Hekimbaşı Abdülhak Efendi’nin padişahın işareti ve icab eden menşur-ı âlinin verilmesi ile Rumeli kazaskeri olduğu görülür.⁶⁴ Abdülhak Efendi’den sonra Rumeli payeli Nakibüleşraf ve Vekayinüvis Seyyid Mehmed Esad Efendi padişahın işaretiyle Rumeli kazaskeri olunca Tahsin Bey ve Talip Efendi tarafından onun bu makama getirilişine tarihler düşürülmüştür:

“Es‘ad-ı nîhrîre oldu câh-ı Sadr-ı Rumeli.” 1259.

Tahsin Bey.

“Sadr-ı Rum etdin akîbi Ma‘bud.” 1259.

Talip Efendi.⁶⁵

⁶² İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b; ŞS, nr. 16 (4), v. 3b; Yurdakul, a.g.e., s. 99-100.

⁶³ *Takvim-i Vekâyi*, 27 Şaban 1256, sy. 210, s. 4.

⁶⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 26 Muharrem 1258, sy. 239, s. 2.

⁶⁵ *Takvim-i Vekâyi*, 15 Cumadelula 1259, sy. 254, s. 2; Sahhâflar Şeyhi-Zade Seyyid Mehmed Es‘ad Efendi, *Vak‘a-nüvis Es‘ad Efendi Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s. XLV.

Esad Efendi'nin uzatılan görev süresi sona erince vefat eden esbak Şeyhülislam Arabzade Arif Efendi'nin soyundan, kudema-yı fuzala-yı sudur-ı izamdan Mehmed Hamdullah Efendi'ye Meşihat'in işareti üzerine sadır olan menşur-ı âli ile ikinci kez,⁶⁶ Rumeli payeli sabık Anadolu kazaskeri Yesarizade Hattat Mustafa İzzet Efendi'ye,⁶⁷ yine Rumeli payeli sabık Anadolu kazaskeri Kişecizade hafidi Abdülhalim Efendi'ye⁶⁸ ve Rumeli kazaskeri Meşrebefendizade Abdurrahman Efendi'ye padişahın işaretiyle Rumeli kazaskerliği verilmiştir.⁶⁹ Görüldüğü gibi bu yıllar arasındaki yedi kazaskerden biri Rumeli payeli, biri hekimbaşı, biri Rumeli payeli olup aynı zamanda nakibüleşraf ve vekayinüvis idi. Bir diğeri sudur-ı izamdandır/kazaskerlerdendir, ikisi Rumeli payeli Anadolu kazaskeridir, biri de Rumeli eski kazaskeridir. Bu durum 16. yüzyıl uygulamalarından çok farklı değildir. 16. asrın ortalarından sonra bazı istisnalar hariç Rumeli Kazaskerliğine de Anadolu kazaskerlerinden veya Anadolu payeli veya mazullerinden biri getirilmiştir.⁷⁰

Özellikle mansıb talep dilekçeleri yazarak kazaskerliğe tayin edilmek isteyenlerden daha önce bahsedilmişti. Bunlardan Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi mabeyne Rumeli kazaskerliğini talep eden bir arzuhal vermiş, bunun üzerine görüşü istenen Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi en kıdemli kişi olarak Gelenbevîzade'nin isteğinin uygun olduğuna kanaat getirmiş ve bu konuda 27 Cumadelula 1271 (9 Şubat 1855) tarihli bir irade çıkmıştır. Bazen de payeyi veya mansıbı hastalık gibi zaruri nedenlerle istemeyenler olmuştur. Mesela Rumeli kazaskerliğine atanması gereken Atullah Efendizade Seyyid Mehmed Şerif Efendi hastalığını ileri sürerek görevden affını istemiştir. Şeyhülislam bu talep üzerine Rumeli payelilerinden Dürriyade Seyyid Mehmed Şerif Efendi ile Tahsin Beyefendi'nin ismini padişaha arzemiş, padişah adaylardan kıdemlisine kazaskerlik tevcihini emretmiştir. Bunun üzerine kıdemi göz önüne alınarak Dürriyade Seyyid Mehmed Şerif Molla Efendi'nin Rumeli Kazaskerliğine atanması 2 Rebiulahir 1274'te (20 Kasım 1857) onaylanmıştır.⁷¹ Dürriyade Seyyid

⁶⁶ *Takvim-i Vekâyi*, 23 Ramazan 1260, sy. 276, s. 2.

⁶⁷ *Takvim-i Vekâyi*, 18 Safer 1262, sy. 297, s. 5.

⁶⁸ *Takvim-i Vekâyi*, 12 Cumadelahir 1263, sy. 336, s. 2.

⁶⁹ *Takvim-i Vekâyi*, 16 Ramazan 1264, sy. 387, s. 4. *Takvim-i Vekâyi*'deki Rumeli kazaskerlerinin tayin haberlerinden sadece Esad Efendi'yle ilgili olan haber onun göreve başlamasından bir hafta önce çıkmıştır. Diğerlerinin haberleri ise kazaskerlerin göreve başlamalarından sonraki haftalarda yayımlanmıştır.

⁷⁰ Uzunçarşılı, *Merkez Teşkilatı*, s. 239.

⁷¹ Yurdakul, *a.g.e.*, 97-98.

Mehmed Şerif Efendi yaklaşık üç ay sonra (1 Recep 1274/15 Şubat 1858) Rumeli Kazaskerliğine başlamıştır.⁷²

Sultan Abdülmecid dönemi Rumeli kazaskerlerinin görevlerini tamamlamaları ya vefat ya da görev sürelerinin dolması ile olmuştur.

Yeniden Aynı Göreve Atanma

Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren aynı kazaskerin müteaddid defalar kazaskerliğe tayin edilebilme uygulaması bilinen bir husustur. Uzunçarşılı da Rumeli kazaskerlerinin mükerreren aynı makama tayin olunabildiğini dört, beş defa Rumeli kazaskeri olanların görüldüğünü söylemektedir. Hatta Rumeli kazaskerlerinin bu tür mükerreren tayinlerine ulema arasında "tekerrür" denildiğini de belirtmektedir.⁷³

Sultan Abdülmecid döneminde bu uygulamanın Anadolu kazaskerlerinden ziyade Rumeli kazaskerlerinde görüldüğü söylenebilir. Anadolu kazaskerleri arasında aynı göreve ikinci kez bile atanan yok iken⁷⁴ Rumeli kazaskerlerinden bu makama üçüncü kez atananlar olmuştur.⁷⁵ Tablodan da takip edilebileceği gibi dört kazasker ikinci kez, bir kazasker de üçüncü kez bu makama getirilmiştir. Bu beş kazaskerden üçünün birinci ve ikinci, birinin ikinci, birinin de ikinci ve üçüncü Rumeli Kazaskerliği Sultan Abdülmecid dönemine rastlamaktadır.

Tablo 4: Rumeli Kazaskerliğine Birden Fazla Atananlar (1839-1861)⁷⁶

Rumeli Kazaskerleri	Göreve Geliş Tarihleri	Göreve Geliş Sayısı
Arabzade Arif Efendizade Mehmed Sadullah Efendi	13 Temmuz 1839	2.
Meşrebzade Abdurrahman Efendi	28 Eylül 1840	1.

⁷² ŞS, nr. 16 (4), v. 3b.

⁷³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 159; Uzunçarşılı, *Merkez Teşkilatı*, s. 239.

⁷⁴ Mesela bk. İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 6a-6b.

⁷⁵ Hamdullah Efendi için bk. İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b.

⁷⁶ İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b; Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b; ŞS, nr. 16 (4), v. 3b.

	1 Ağustos 1848	2.
Seretıbbı-i Sultani Hayrullah Efendi hafidi Abdülhak Efendi	14 Ocak 1842	1.
	21 Temmuz 1849	2.
Arabzade Mehmed Hamdullah Molla Efendi	14 Ekim 1844	2.
	11 Temmuz 1850	3.
Kıbrısızade Mir Seyyid Hasan Tahsin Efendi	8 Haziran 1853	1.
	4 Şubat 1859	2.

Sultan Abdülmecid döneminde aynı kişinin en fazla üçüncü kez Rumeli Kazaskerliğine tayin edildiğini görsek de sonraki dönemlerde bu görevin tekrarlanma sayısı - Uzunçarşılı'nın da söylediği gibi - dörde veya beşe çıkmış olabilir. Rumeli Kazaskerliği görevine defaatle gelenlerden ikisinin meşhur ulema ailesi Arabzadelerden, birinin dönemin şeyhülislamlarından Mehmed Arif Efendi'nin de ailesi Meşrebzadelerden, diğerinin de ünlü Seretıbbı ahfadından olması dikkat edilmesi gereken önemli hususlardandır. Tüm bu kazaskerlerin yanında babası ve ailesi ilmiyeye bağlantılı olmayan Hasan Tahsin Efendi'nin de ikinci kez kazasker yapıldığını göz ardı etmemek gerekir.

Sonuç

Sonuç itibariyle daha önce de söylendiği üzere yirmi bir yıllık Sultan Abdülmecid döneminde yirmi bir tayinle on yedi kişi kazaskerlik görevine getirilmiştir. Bu da Osmanlının klasik döneminden itibaren bir kurum olarak mevcut olan kazaskerliğin 19. yüzyılda dahi düzenli bir şekilde devam ettiğini gösterir. İlk başta iki yıl, bazen de daha uzun süren, sonraki yıllarda bir yıla düşürülen kazaskerlik müddeti Tanzimat döneminde de aynı süreyle/bir yılla devam etmiş, gerekli görüldüğünde birkaç ay ek süre verilerek uzatılmıştır.

Klasik dönemde ilmiye kökenli ailelerin ve bürokrat ailelerin çocukları üst düzey ilmiye mesleklerine nasıl daha rahat yükselebilmişlerse Tanzimat döneminde de bu tür ailelerin ahfadının Rumeli Kazaskerliği gibi üst düzey

ilmiye mesleğine daha kolay erişebildikleri görülmektedir. Meşrebzadelerden, Arabzadelerden, Seretıbba ailesinden ilmiye mensuplarının kazaskerliğe kadar yükselebilmesi ve hatta bu göreve birkaç kez gelmesi bunu destekleyen mühim verilerdendir. Daha önce de söylendiği gibi kazaskerlerin büyük çoğunluğunun ailesi/babası ilmiye kökenlidir. Bununla beraber babası ilmiye mesleğinden olmayan - metin içerisinde kısa biyografilerini de verdiğimiz - kazaskerler de mevcuttur. Babası ağa olarak anılan kazaskerler bu kişilerdendir. Kazaskerlerin ağa olarak bilinen babaları önemli idari görevleri de icra etmişlerdir. İlmiye kökenli olmayan kazaskerlerin babaları ve yakınlarının da sıradan işler yapmadıkları çeşitli idari işlerde buldukları aşıkardır.

1839-1861 tarihleri arasında kazaskerlik kurumunu ve bu görevi icra eden kazaskerlerin durumunu genel hatlarıyla incelediğimiz bu çalışma sonunda kazaskerlik kurumunun ve kazaskerlerin klasik dönem kazaskerlik kurumundan ve kazaskerlerinden bariz farklarla ayrıldığını ve devam ettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî (A.MKT)*, 224/93.

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî (A.MKT)*, 236/761.

BOA, *Cevdet Adliye (C.ADL)*, 64/3866.

BOA, *Cevdet Adliye (C.ADL)*, 76/4541.

BOA, *Cevdet Adliye (C.ADL)*, 103/6182.

BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, 167/8839.

Gazeteler

Takvim-i Vekâyi, (12 Safer 1256), sy. 197, s. 3.

Takvim-i Vekâyi, (27 Şaban 1256), sy. 210, s. 4.

Takvim-i Vekâyi, (28 Cumadelula 1257), sy. 228, s. 4.

Takvim-i Vekâyi, (20 Recep 1257), sy. 231, s. 4.

Takvim-i Vekâyi, (26 Muharrem 1258), sy. 239, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (3 Zilkade 1258), sy. 248, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (15 Cumadelula 1259), sy. 254, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (3 R 1260), sy. 269, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (23 Ramazan 1260), sy. 276, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (7 Şevval 1261), sy. 292, s. 4.

Takvim-i Vekâyi, (18 Safer 1262), sy. 297, s. 5.

Takvim-i Vekâyi, (22 Zilhicce 1262), sy. 312, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (7 Muharrem 1263), sy. 314, s. 3-4.

Takvim-i Vekâyi, 10 Rebiulahir 1263, sy. 327, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (12 Cumadelahir 1263), sy. 336, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (5 Cumadelula 1264), sy. 373, s. 2.

Takvim-i Vekâyi, (16 Ramazan 1264), sy. 387, s. 4.

Tarik Defterleri

Ali Emiri, nr. 57, v. 7a.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜ. NEK), nr. TY. 855, v. 3a-3b, v. 6a-6b, 70b-71a.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜ. NEK), nr. 2560, v. 2b, 3a.

Şeriyye Sicilleri (ŞS), nr. 16 (4), v. 3b.

Şeriyye Sicilleri (ŞS), nr. 17, s. 8.

Taksim Atatürk Kitaplığı (TAK), Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b, 3a.

Diğer Kaynaklar

ABDURRAHMAN ŞEREF, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, I, Karabet Matbaası, İstanbul 1315.

ABDURRAHMAN ŞEREF, *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, II, Karabet Matbaası, İstanbul 1318.

ALAN Ercan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015.

ALTUNTAŞ Zeynep, *Sultan Abdülmecid Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013.

ALTUNTAŞ Zeynep, "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, c. 1, (8-10 Ekim 2015, Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Trabzon Büyükşehir Belediyesi), Değişim Yayınları, İstanbul 2016, ss. 97-111.

AYDIN M. Âkif, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.

BALTACI Cahit, "Arpalık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, III (İstanbul 1991), ss. 392-393.

BEYAZIT Yasemin, "Osmanlı İlimiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII Yüzyıllar)", *Belleten*, LXXIII/267, (2009), ss. 423-441.

CEVDET PAŞA, *Tezâkir*, 40, Yay. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. bs., Ankara 1991.

ÇELİK Murat, *Osmanlı İlimiye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2021.

DEMİRHAN ERDEMİR Ayşegül, "Abdülhak Molla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, I (İstanbul 1988), ss. 210-211.

DERMAN Uğur, "Mustafa İzzet, Yesârîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, (Ankara 2020), ss. 307-309.

- DERMAN Uğur, “Mustafa İzzet, Kazasker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, (Ankara 2020), ss. 304-307.
- GÖLCÜK Şerafettin - YURDAGÜR Metin, “Gelenbevi”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIII, (İstanbul 1996), ss. 552-555.
- GÜLDÖŞÜREN, Arzu, “Üç Asır İstanbullu Bir Ulema Ailesi: Arabzadeler”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 23/45 (2018/2), ss. 27-79.
- EVSEN Esra, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- İNAL İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, I, Dergâh Yayınları, 3. bs., İstanbul 1988.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve bunun İlmiye Teşkilâtı Bakımından Önemi”, *İslâm Tetkikleri Dergisi*, VIII/1-4, (1984), ss. 205-218.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Dürrizâdeler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, X (İstanbul 1994), ss. 38-39.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)”, *Belleten*, LXI/232, (1997), ss. 597-699.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Kazasker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXV (Ankara 2002), ss. 140-143.
- KILIÇ Cihan, “Osmanlı Devlet Teşkilâtında Yargının İdari Denetimi: Kadıasker Teftiş Örneği”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, (Aralık 2019), ss. 333-365.
- KORKMAZ Betül, *H.1245/1246 (M.1829-1830-1831) Tarihli 64 Numaralı Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe Defterine Göre Osmanlı İlmiye Bürokrasisi*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2020.
- KURU Levent, *Osmanlı İlmiye Tevcihâtı (1693-1725)*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2020.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, I-IV, Matbaa-i Amire, 1308, 1311.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, I-III, V, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- MERT Talip, “Kadıasker Mustafa İzzet Efendi”, *M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*, 2020 İstanbul, ss. 399-416.
- PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- SAHHÂFLAR ŞEYHİ-ZADE SEYYİD MEHMED ES’AD EFENDİ, *Vak’a-nüvis Es’ad Efendi Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000.
- SİYER Ahmet, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kurumsal Dönüşüm Sürecinde Kadıasker-Şeyhülislam İlişkileri (1600-1800)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2020.

**Altuntaş, Z. (2023). Tanzimat Döneminde Rumeli Kazaskerleri (1839-1861).
ABAD, 6(11), 171-201.**

- ŞENTOP Mustafa, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Kadim Yayınları, 2. bs., Ankara 2021.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. bs., Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara 1984.
- YILMAZER Ziya, “Esad Efendi, Sahafıar Şeyhizade (1789-1848)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XI, (İstanbul 1995), ss. 341-345.
- YURDAKUL İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Ek 1: Rumeli Kazaskerlerinin Göreve Geliş Tarihleri, Göreve Geliş Sayıları, Görev Sürelerinin Uzatılması ve Görevden Ölüm Sebebiyle Ayrılmaları (1839-1861)⁷⁷

Rumeli Kazaskerleri	Göreve Geliş Tarihleri	Göreve Geliş Sayısı	Görev Süresinin Uzatılması (Ay) ve Görevden Ölüm Sebebiyle Ayrılmaları
Arabzade Arif Efendizade Mehmed Sadullah Efendi	1 Cemaziyelevvel 1255 (13 Temmuz 1839)	2.	3
Meşrebefendizade Abdurrahman Efendi	1 Şaban 1256 (28 Eylül 1840)	1.	4
Seretibba-i Sultani Hayrullah Efendi hafidi Abdülhak Efendi	1 Zilhicce 1257 (14 Ocak 1842)	1.	5
Sahhaflar Şeyhizade Seyyid Mehmed Esad Efendi	1 Cemaziyelevvel 1259 (30 Mayıs 1843)	-	5
Arabzade Mehmed Hamdullah Molla Efendi	1 Şevval 1260 (14 Ekim 1844)	2.	4
Yesarizade Mustafa İzzet Efendi	1 Safer 1262 (29 Ocak 1846)	-	4
Kıccızade Abdülhalim Efendi	1 Cemaziyelahir 1263 (17 Mayıs 1847)	-	3
Meşrebzade Abdurrahman Efendi ⁷⁸	1 Ramazan 1264 (1 Ağustos 1848)	2.	-
Seretibba-i Sultani Abdülhak Efendi	1 Ramazan 1265 (21 Temmuz 1849)	2.	-
Arabzade Mehmed Hamdullah Efendi	1 Ramazan 1266 (11 Temmuz 1850)	3.	-
Fındıkzade Seyyid İbrahim Halil Efendi	1 Ramazan 1267 (30 Haziran 1851)	-	-
Meşrebzade Mehmed Arif Efendi	1 Ramazan 1268 (19 Haziran 1852)	-	-
Kıbrısızade Mir Seyyid Hasan Tahsin Efendi	1 Ramazan 1269 (8 Haziran 1853)	1.	-
Ömer Ağazade Mir Mehmed Tevfik Efendi	1 Ramazan 1270 (28 Mayıs 1854)	-	-
Gelenbevîzade Mehmed Said Efendi	1 Ramazan 1271 (18 Mayıs 1855)	-	Vefat 27 Cemaziyelahir 1272
Salih Efendizade hafidi Mehmed	1 Recep 1272	-	-

⁷⁷ İÜ. NEK, nr. TY. 855, v. 3a-3b; İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b; Muallim Cevdet, nr. 80, v. 2b; ŞS, nr. 16 (4), v. 3b.

⁷⁸ 1 Zilkade 1265'te vefat etmiştir. Bk. İÜ. NEK, nr. 2560, v. 2b.

Altuntaş, Z. (2023). Tanzimat Döneminde Rumeli Kazaskerleri (1839-1861).
ABAD, 6(11), 171-201.

Rüşdü Efendi	(8 Mart 1856)		
İmam-ı evvel-i Hazreti Şehriyari esbak Mustafa İzzet Efendi	1 Recep 1273 (25 Şubat 1857)	-	-
Dürrizade Seyyid Mehmed Şerif Efendi	1 Recep 1274 (15 Şubat 1858)	-	-
Seyyid Hasan Tahsin Efendi	1 Recep 1275 (4 Şubat 1859)	2.	-
Arabzade Mehmed Zeki Efendi	1 Recep 1276 (24 Ocak 1860)	-	-
Yasincizade Seyyid Mehmed İlmî Efendi	1 Recep 1277 (13 Ocak 1861)-1 Recep 1278 (2 Ocak 1862) ⁷⁹	-	-

Ek 2: Rumeli Kazaskerlerinin Aileleri, Babaları, Baba Meslekleri ve Memleketleri

Rumeli Kazaskerleri	Aile İsimleri	Baba İsimleri	Baba Meslekleri	Memleketleri
Mehmed Sadullah Efendi	Arabzade Arif Efendizade	Arif Efendi	Şeyhülislam	-
Abdurrahman Efendi	Meşrebzade	Meşrebzade Ali Efendi'nin damadı Ali Efendi	Sudurdan	-
Abdülhak Efendi	Seretıbba-i Sultani Hayrullah Efendi hafidi ve Seretıbba Behcet Efendi'nin kardeşi	Mehmed Emin Şükûhî	Hacegandan	-
Mehmed Esad Efendi	Sahhafılar Şeyhizade	Ahmed Efendi	Mevaliden	-
Mehmed Hamdullah Molla Efendi	Arabzade	Arif Efendi	Şeyhülislam	-
Mustafa İzzet Efendi	Yesarizade	Esad Mehmed Efendi	Hattat	-
Abdülhalim Efendi	Kicecizade	Abdüllatif Efendi	Kapan Naibi	-
İbrahim Halil Efendi	Fındıkzade	İshak Ahmed	Selanik kadısı	-
Mehmed Arif Efendi	Meşrebzade	Şatırzade Emin Efendi	Müderris	-
Hasan Tahsin Efendi	Kıbrısızade	Hacı Mehmed Ağa	Kıbrıs eski muhassılı/Ağa /Surre Emîni	Kıbrıs
Mehmed Tevfik		Yusuf Paşa'nın	Esmâ	Girit

⁷⁹ Sultan Abdülmecid döneminin son Rumeli kazaskeri Yasincizade Seyyid Mehmed İlmî Efendi'den tam bir yıl sonra (1 Recep 1278/2 Ocak 1862) Zeynelabidin Efendizade Seyyid Mehmed Cemaeddin Efendi Rumeli kazaskeri olmuştur. Bk. Ali Emiri, nr. 57, v. 7a.

**Altuntaş, Z. (2023). Tanzimat Döneminde Rumeli Kazaskerleri (1839-1861).
ABAD, 6(11), 171-201.**

Efendi	Ömer Ağazade	kardeşi Ömer Ağa	Sultan'ın kethüdası/Ağa	
Mehmed Said Efendi	Gelenbevîzade	İsmail Efendi	Hoca	-
Mehmed Rüşdü Efendi	Salih Efendizade hafidi	Esad Efendi	Şeyhülislam	-
Mustafa İzzet Efendi (Esbak İmam-ı evvel-i Hazreti şehriyari)	Bostanzade	Mustafa Ağa	Ağa	Tosya
Mehmed Şerif Efendi	Dürrizade	Abdullah Efendi	Şeyhülislam	-
Mehmed Zeki Efendi	Arabzade	Mehmed Sadullah Efendi	Reisüülema/ Kazasker	-
Mehmed İlmî Efendi	Yasincizade	Abdülvehhab Efendi	Şeyhülislam	-